

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Constructing mosques : the governance of Islam in France and the Netherlands

Maussen, M.J.M.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Maussen, M. J. M. (2009). *Constructing mosques : the governance of Islam in France and the Netherlands*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Dit proefschrift gaat over de regulering van de Islam en moslimminderheden in Frankrijk en Nederland. De nadruk ligt daarbij op beleidsprocessen rond de vestiging van moskeeën, in het bijzonder in Marseille en in Rotterdam.

Bestaande studies hebben veelal de institutionalisering van de islam bestudeerd als een onderdeel van de vorming van etnische organisaties sinds de jaren tachtig. Deze studie, daarentegen, bekijkt op welke manieren Franse en Nederlandse samenlevingen en overheden betrokken waren bij de institutionele inbedding van de islam sinds het midden van de 19de eeuw tot en met de eerste jaren van de 21ste eeuw. De studie onderzoekt op welke manier de beeldvorming over moskeeën samenhangt met bepaalde strategieën van regulering. Ideeën en beelden geven richting aan beleid, maar tegelijkertijd komen zij ook voort vanuit heersende beleidsparadigma's en bestaande institutionele repertoires. Van bijzonder belang daarbij zijn stelsels van verhoudingen van kerk en staat en verschillende regimes van incorporatie van etnische migrantengemeenschappen. Ik onderscheid drie regimes van incorporatie: een koloniaal regime, een gastarbeiders regime en een burgerschapsregime. Het proces van beleidsvorming rond moskeeën zie ik daarbij als een complex sociaal en politiek proces dat zich door de tijd ontwikkelt, en waarin institutionele repertoires en beleidsvertogen ontwikkeld worden, maar ook betwist.

In hoofdstuk 2, introduceer ik Franse en Nederlandse stelsels van verhoudingen van kerk en staat. Deze stelsels zijn een institutionele nalatenschap die is ontstaan vanuit de geschiedenis van interacties tussen religieuze instituties en de staat. Ik ga uitvoeriger in op de bestaande institutionele kaders voor de financiering van gebedshuizen.

In hoofdstuk 3 en 4, bespreek ik de regulering van de islam in de context van het Franse en Nederlandse koloniale bestuur. Ik kijk daarbij in het bijzonder naar beleid rondom de bouw, het onderhoud en het functioneren van moskeeën in de koloniën en in Europa. Op de koloniale tentoonstellingen in Europa bouwden de Fransen imitaties van traditionele moskeeën om te laten zien hoe respectvol Frankrijk omging met de islam in de overzeese gebieden. De bouw van een prestigieus islamitisch instituut en een traditionele moskee in het centrum van Parijs in de jaren twintig had als doel het beeld van Frankrijk een islamitische grootmacht te bevestigen. Tegelijkertijd diende de moskee als een monument voor de moslimsoldaten die waren gesneuveld tijdens de Eerste Wereldoorlog. In Marseille waren er in het Interbellum en kort na de Tweede Wereldoorlog ook plannen om een centrale moskee te bouwen.

In Nederlands Indië probeerden de Nederlandse machthebbers te voorkomen dat zij direct betrokken zouden worden bij de regulering van de islamitische geloofsbeleving. Tegelijkertijd was het bestuur erop gericht om de inlandse culturen af te schermen van invloeden van buitenaf en om met name de inwerking van islamitische hervormingsbewegingen op de islam in Indië te beperken. De noodzaak om ruimte te bieden aan de islamitische geloofsbeleving in Nederland deed zich nauwelijks voor tijdens de koloniale periode. Het feit dat, paradoxaal genoeg, de Nederlandse staat betrokken raakte bij de bouw van moskeeën voor postkoloniale Molukse immigranten was grotendeels een gevolg van de bijzondere geschiedenis van deze groep.

In hoofdstuk 5 en 6 bespreek ik de manier waarop in beide landen werd omgegaan met de religieuze behoeften van moslim gastarbeiders. In Frankrijk, beschouwden Noord en West Afrikaanse arbeidsmigranten de wijze waarom zij werden behandeld als een voortzetting van hun voormalige status van koloniaal onderdaan. In vergelijking met de Europese gastarbeiders

bevonden moslims zich in een achterstandspositie bij de uitoefening van hun religieuze rituelen en culturele gebruiken. Gebedsruimten in de pensions, barakkenkampen en fabrieken fungeerden als veilige havens in een omgeving die sociaal en fysiek weinig gastvrij was. Ik laat zien om welke reden de Franse overheid besloot om in de late jaren zeventig en vroege jaren tachtig maatregelen te nemen om islamitische gebedsruimten en andere religieuze voorzieningen te verbeteren.

In Nederland werden de instituties om gastarbeiders op te vangen ontwikkeld in een nauwe relatie met het maatschappelijk werk. Er was nauwelijks sprake van voortzetting van koloniale institutionele repertoires, zoals dat in Frankrijk wel gebeurde. De religieuze behoeften van moslims werden een onderwerp op de nationale beleidsagenda in het midden van de jaren zeventig toen de regering besloot een subsidieregeling voor gebedsruimten in te stellen. Ik bespreek de veranderingen in de beeldvorming over de islam die zich voltrok in Nederlandse steden in de laatste jaren van het gastarbeidersbeleid.

In hoofdstuk 7 en 8 wordt uitgebreid ingegaan op het beleid dat in beide landen werd gevoerd in het kader van een burgerschapsregime. Een leidende gedachte in de Franse benadering was de hoop dat zich een Franse islam zou ontwikkelen. “Kathedraal moskeeën” zouden als symbool en tegelijkertijd als institutionele basis voor deze vorm van islam kunnen fungeren. In Marseille werd de bouw van een centrale moskee ook gekoppeld aan de lokale traditie van relaties tussen de verschillende religieuze gemeenschappen. Ik bespreek de betekenis van de Consultatie over de islam in Frankrijk en ga in detail na hoe de discussies verliepen over de eventuele bouw van een grootschalig islamitisch religieus en cultureel centrum in Marseille. Een cruciaal moment in de vorming van het beleid vond plaats toen de gemeente aansluiting vond bij een beleidsframe dat in andere steden was opgekomen. Dit betekende ondermeer dat de nadruk kwam te liggen op het verbeteren van de huisvesting van de “buurtmoskeeën”.

In Rotterdam werd de vestiging van moskeeën in de vroege jaren tachtig een thema op de gemeentelijke beleidsagenda. Sindsdien was de huisvestingssituatie van moskeeën een belangrijk onderwerp in de discussies over de integratie van migranten. Gemeentelijke beleidsmakers raakten er gaandeweg van overtuigd dat een goede ruimtelijke integratie van moskeeën de opmaat kon vormen voor een verdere sociale integratie van moslims. Een speciaal gemeentelijk beleid voor de huisvesting van moskeeen droeg ertoe bij dat het proces van vestiging van moskeeen voornamelijk een zaak werden van het creëren van voldoende parkeergelegenheid, het voorkomen van overlast en het ontwikkelen van meer begrip onder de Nederlandse bewoners. In de tweede helft van de jaren negentig ontstond ook het idee dat nieuwbouwmoskeeen fungeerden als symbolen van erkenning en dat deze vorm van “multiculturele architectuur” moest worden aangemoedigd vanwege het vigerende “diversiteitsbeleid”. Nadat een brede maatschappelijke discussie over het “multiculturele drama” was losgebarsten traden ook heel andere visies op de symbolische betekenis van moskeeen op de voorgrond. Vertegenwoordigers van Leefbaar Rotterdam brachten moskeearchitectuur in verband met de stagnerende integratie van moslims en met de (ogenschijnlijk) alsmat toenemende aanwezigheid van de islam in Nederland. Voorstellen om de bouw van grote moskeeen in een afwijkende bouwstijl in Rotterdam te verbieden werden echter niet omgezet in concrete beleidsmaatregelen.

In het afsluitende hoofdstuk vergelijk ik de gevonden strategieën van regulering in verschillende perioden en tussen de twee landen. Ik betoog dat veel ogenschijnlijk vanzelfsprekende beelden over Frans en Nederlands beleid met betrekking tot de islam gebaseerd zijn op extrapolaties van gebeurtenissen en benaderingen die in feite typerend waren voor bepaalde perioden. Franse en Nederlandse stelsels van de verhoudingen van kerk en staat hebben mede

de vorm bepaald van het beleid, maar tegelijkertijd bestaan er in dit opzicht grote verschillen tussen de verschillende opeenvolgende regimes van incorporatie. In de koloniale periode maakten de Fransen volop gebruik van de Gallicaanse en Concorditaire tradities om het toezicht van de staat over de islamitische instituties vorm te geven. De manier waarop deze strategieën van toezicht werden geïnstitutionaliseerd, vormde een belangrijke erfenis voor het beleid aangaande de islam in Frankrijk in latere perioden. In vergelijking met het Franse beleid was het Nederlandse koloniale islambeleid veel minder vergaand geïnstitutionaliseerd en van continuïteit tussen koloniaal en postkoloniaal beleid aangaande de islam is nauwelijks sprake geweest. De belangrijke verschuivingen in het beleid in beide landen en steden laten ook zien dat de betekenis van institutionele en wettelijke kaders in sterke mate afhangt van heersende interpretaties en beleidsframes.